

УДК 821.161.2“19”-92 І.Франко.07:159.9.165

**POGADANKI У ВІДЕНСЬКІЙ КАВ'ЯРНІ
І СТАТТЯ ІВАНА ФРАНКА “ARCHIV FÜR SLAWISCHE PHILOLOGIE”
І НОВА ЗМІНА В ЙОГО РЕДАКЦІЇ”**

Ярослава МЕЛЬНИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Публікується стаття І. Франка “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції – цікавий причинок для пізнання психологічного і творчого феномена І. Франка останніх літ життя, історії взаємин І. Франка та О. Брікнера зокрема.

Ключові слова: стаття, рецензія, текст, автограф, суб'єктивізм, феномен.

Стаття “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції” (перша публікація в ЛНВ, 1909, кн. 7, с. 101–111) належить до тієї доволі численної групи текстів, які залишилися поза “бортом” Зібрання творів І. Франка в 50-ти томах. Не будемо, проте, зараз з'ясовувати, чому саме на цей текст, а також на іншу розвідку критика – “Zu Bogurodzica. Str. 2, v. 1”, оприлюднену вперше 1902 р. німецькою мовою в журналі “Archiv für slawische Philologie” (Bd. 24, s. 150–154) (український переклад цієї розвідки І. Франко включив до згаданої шойно статті “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції”), було накладено “вето”, зауважимо лишень, що обидві статті для І. Франка, далєбі, не маргінальні. У певному сенсі їх можна уважати знаковими текстами в критичному дискурсі І. Франка.

Зокрема стилістика статті “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції” (її яскраве суб'єктивне забарвлення, гостро полемічний характер) вельми прикметна для творчості пізнього І. Франка, насамперед для багатьох рецензій критика.

Натомість студія “Zu Bogurodzica” може слугувати взірцем блискучої філологічної ерудиції І. Франка, вимовною ілюстрацією того, як активно “забирав” український вчений “голос” в обговоренні проблем, що хвилювали науковий світ славистів. Цікаво, що наприкінці життя, подаючи для редактора видавництва “Heders Konversations Lexicon” своє curriculum vitae, І. Франко назвав із-посеред інших своїх “важливих наукових відкриттів” і розвідку про Богородицю: “В останньому часописі (в “Archiv'i für slawische Philologie” – Я. М.) дав я [...] малу замітку до старопольської пісні “Bogurodzica” про те, як читати один досі не зрозумілий вірш, який, як висловився співредактор “Archiv'у” проф. О. Брікнер, став справжнім яйцем Колумба для зрозуміння цієї найстаршої пам'ятки польської мови...” [3, с. 266].

Тим часом для І. Франка та О. Брікнера ця невелика обсягом замітка ледь чи не стала справжнім яблуком роздору, причиною, якщо і не появи загалом на

світ статті І. Франка “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції”, то її пристрасного емоційного тону, не у всьому справедливих “наскоків” критика на О. Брікнера. І. Франко вважав (і не без підстав), що польський дослідник не зовсім коректно розпорядився брульйоном його статті про Богородицю. Виявляється, влітку 1901 р. на “rogadank’ax” у Віденській кав’ярні у Львові І. Франко розповів О. Брікнерові про своє тлумачення “темних” місць “Богородиці”, а через кілька днів передав йому рукопис, “а властиво, не зовсім гарно писаний брульон” для публікації в “Archiv’i für slawische Philologie”. “Не маючи від проф. Брікнера довгий час ніякої звістки, я ждав терпливо на появу моєї замітки, коли ось восени тогож року почув я, – згадував пізніше І. Франко, – що в “Bibliotece Warszawskiej” появилася простора стаття проф. Брікнера, в якій він широко мотивував свою теорію про повстанє пісні Bogurodzica в XIII віці в Новім Санчі в монастирському оточенні королеви Кінги і при тім якось неясно згадав про “jajko Kolumba”, маючи на думці не то своє, не то моє відкрите властивої лекції двох перших рядків другої строфи Bogurodzicy” [3, с.105].

Надто сувору характеристику, яку дав І. Франко в статті “Archiv für slawische Philologie і нова зміна в його редакції” О. Брікнерові, до слова, своєму давньому, ще університетському товаришеві, рецензентові його “Апокрифів і легенд з українських рукописів” (див.: [4, 5, 6]), можна почасти пояснити й особливостями психофізичної структури особистості письменника в час недуги, його тодішньою особливо гострою реакцією на прояви будь-якої несправедливості щодо себе. До речі, В. Дорошенко, пояснюючи складні взаємини І. Франка та М. Грушевського, зауважував: “Нарікання Франка на Грушевського легко пояснюються саме хворим станом його психіки, коли він став дуже дразливим та підзорливим і на все дивився крізь чорні окуляри. Те, що колись він здержував силою свого духу та розуму, всі колишні – справжні чи уявні – удари та кривди тепер спливали з глибин підсвідомості і прибрали гіпертрофованих форм” [1, с.10].

Прикметно, що тривалий час після появи статті А. Брікнера про “Богородицю”, І. Франко ніяк не реагував на вчинок колеги. Обидва мужі науки не перебували в стані “холодної війни”, не ламали “списів” і “пер”. Цікавий момент. Надсилаючи восени 1905 року для “Archiv’у” В. Ягича свою працю “Beitrag zur Quellenkritik der Cirilo-Methodianischen Legenden”, І. Франко писав, що взятися за цю статтю і відкласти всю іншу роботу, його змусило з-поміж іншого і “запевнення проф. Брікнера, що Ви (себто В. Ягич – Я. М.) чекаєте моєї статті, щоб разом з нею і віддати до друку також його статтю”, і що саме проф. Брікнер захопив його опублікувати “ці рукописні екстравагантності в “Архіві” [2, т. 50, с.277–278].

Щоправда, про певні риси наукової вдачі О. Брікнера І. Франко говорив і раніше, приміром, про “звичайну манеру” вченого “писати без відсилачів і без показування джерел”, про “ексклюзивно-польське патріотичне становище, яке займає автор”, і яке “велить йому звертати якнайменше уваги на духовий стан і літературу інших народів, навіть тоді, коли вони мали безпосередній вплив на розвій поляків” [2, т.35, с.350], про “гіперкритичні, декуди аж надто суб’єктивно забарвлені, та взагалі з історичного погляду невірні напади” О. Брікнера на слов’янських першовчителів Константина і Мефодія [2, т. 35, с. 389] і т. ін.

Однак ця критика І. Франка наукового почерку О. Брікнера не витримує жодного порівняння з різкою негацією О. Брікнера у статті “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції”. Попри ті чи інші хиби дослідницького методу й інструментарію О.Брікнера, І. Франко не раз підкреслював високу наукову вартість його праць. Згадаймо бодай рецензію І. Франка на дві студії польського вченого під назвою “Die russisch-litauische Kirchenunion und ihre literarischen Dähkmäler”, які критик визнавав “найціннішим з усього, що було написано з нагоди 300-тих роковин Берестейської унії” [2, т. 31, с.132], чи відгуки на “Arorkryfu średniowiecne” (Ч.1. і Ч.2) з характеристикою О. Брікнера як “найліпшого знавця середньовікового польського письменства” [2, т. 35, с.278], або на монографію про Миколу Рея, котра, на думку І. Франка, була першою в польській науці книгою, що “може служити взірцем, як треба трактувати появи старої літератури, щоб оживити для них зацікавлення широких верств громади” [2, т. 36, с.27]. Та й про “Dzieje literatury polskiej w zagysie” І. Франко-рецензент висловлювався значно стриманіше і похвальніше, аніж через декілька літ у статті “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції”. З емоційною тональністю цієї статті кореспондують хіба що окремі уступи рецензій критика, опубліковані 1905 р. на сторінках ЗНТШ, на цикл статей польського вченого про Кирила і Мефодія: “Mystifikationen. I. Die Wahrheit über die “Slavenapostel” und ihr Wirken”; “Gyryl i Metody”; “Legenda o Gyryl i Metody wobec prawdy dziejowej. Szkic z dziejów chrześcijaństwa u słowian”.

І наостанок. Свого часу (13 травня 1907 року) І. Франко писав М. Грушевському, що він подає для “Записок НТШ” рецензію на “Historia języka polskiego” О. Брікнера [2, т.50, с.322]. Як відомо, ця рецензія критика не була опублікована ні на шпальтах ЗНТШ, ні деінде. Отож, чи не варто спробувати пошукати в особистому архіві І. Франка за її автографом із подальшою легалізацією (якщо, звісно, рукопис зберігся) цього, можна сподіватися, також вельми цікавого документа для з’ясування непростих взаємин І. Франка та О. Брікнера.

Текст статті І. Франка “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції” публікуємо зі збереженням фонетичних, лексичних і морфологічних особливостей оригіналу. Пунктуація – за сучасними нормами.

1. Дорошенко В. Іван Франко і Михайло Грушевський // Сучасність. 1962. № 2.
2. Франко І. Збір. творів: У 50-ти томах. К.: Наук. думка, 1976–1986.
3. Франко І. “Archiv für slawische Philologie” і нова зміна в його редакції // ЛНВ. 1909. Кн. 7.
4. Brückner A. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко // Kwartalnik historyczny. 1899. S. 304–306.
5. Brückner A. Publikationen der Szewczenko – Gesellschaft // Archiv für slavische Philologie. 1900. Bd. 22. S. 294–296.
6. Brückner A. Slavische Volkskunde. Übersicht periodischer Publikationen // Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1900. S. 341–348.

I. ФРАНКО. “ARCHIV FÜR SLAVISCHE PHILOLOGIE” І НОВА ЗМІНА В ЙОГО РЕДАКЦІЇ

“Archiv für slawische Philologie” відігравав колись передову роль у слав’янській фільології і був, так сказати, центральним органом для всіх найновіших здобутків слав’янської фільології в найширшому значінню того слова. Чи то в окремих статтях, чи в дрібніших звістках, подаваних під титулом “Kleine Mitteilungen”, чи, нарешті, в рецензіях, писаних фаховими славістами, подавалися в поодиноких томах сего тримісячного журналу здобутки найрізноманітніших праць і нові дослідження або нові науково оброблені матеріали, що давали досить докладний образ наукових інтересів усіх славістів – як слав’янських, так і іншонародних. Душею того видавництва був і єсть доси проф. Ягіч, зразу проф. слав’янської фільології у Петербурзі, потім у Берліні, а тепер у Відні. Певна річ, характер того всеслав’янського журналу в значній мірі залежав від особистих наукових інтересів, поглядів і уподобань самого проф. Ягіча, який, особливо в критичнім відділі, завше найчастіше забирав голос у найрізноманітніших питаннях слав’янської фільології. Проф. Ягіч, без сумніву, належить до найвизначніших фільологів XIX віку і визначається як у своїх оригінальних працях, так і в видавничих, та в критиках незвичайною тверезістю думки, раціональністю поглядів і прецизією в їх стилізації. Він володіє стилем простим і ясним, має дар влучної характеристики і при тім обсяг його духових інтересів значно перевищує обсяг його спеціальних студій, в яких на першій місці стоять граматики і пам’ятки найстаршого церковнослав’янського язика, а на другій місці язик і усна словесність сербо-хорватського народу. В цих напрямках Ягіч впливав також на своїх улюблених учеників, серед яких найвизначніший був молодий померший Ватрослав Обляк, про якого сам Ягіч говорив, що “в слав’янській фільології він тямить далеко більше від мене”. Історія слав’янських літератур менше цікавить проф. Ягіча, як властива лінгвістика, і на полі літературної історії його головно займає історія славістичних студій у минувшині, житєписи, кореспонденції та характеристики визначних слав’янських учених, і на тім полі він не тільки своїми викладами, але також своїми публікаціями і своєю невсипною ініціативою поклав великі заслуги в науці слав’янознавства. Вже те одно, що зумів піддержати протягом 30-ти літ такий центральний орган, як “Archiv für slawische Philologie”, що знайомив увесь цивілізований світ з духовним життям усіх слав’янських націй, треба вважати його величезною заслугою.

Розуміється, що редагуване такого журналу, в якому доводиться науково оброблювати найрізноманітніші питання незвичайно скomплексованого слав’янського світу, не може стояти виключно на одній особі, і мусить мати якусь ширшу організацію фахових людей в різних місцях і приналежних до різних народностей, які б могли забирати поважний голос у справах їм найближче знайомих. Нам невідомо докладно, чи й яка була організація редакційного персоналу в Ягічевім журналі. На обкладинках кожного зошита і на титулових картах кожного тома, окрім імени Ягіча, як головного видавця, стояли звичайно імена зразу трьох, потім чотирьох, п’ятьох, шістьох слав’янських учених, звичайно професорів різних університетів, і то лиш таких, що дали одну або більше праць до “Archiv’a”. Сам редактор не називав їх інакше, як тільки сотрудниками (unter Mitwirkung) і,

правдоподібно, з виїмком тих, що мали нагоду зноситися з ним усно, не порозумівся з ними в справі редагування журналу.

Сей стан річий не шкодив журналові, бо сам Ягіч особисто був настільки енергійний і врозумілий на ріжнородність поглядів та характер своїх співробітників, що вмів удержати між ними гармонію, і коли іноді й доходило до полемік, то вони держалися завсіди річевих границь, а всякі особисті придирки редактор або усував мовчки, або залагоджував незвичайно тактовно. Сей стан річий змінився значно, коли сутіком обставин, а властиво, *via facti*, головну ролю в редакції “Arch. f. sl. Phil.” почав грати берлінський професор славістики Александр Брікнер, львов'янин родом, чоловік незвичайно здібний і очитаний, знаменитий спеціаліст у лінгвістиці, та при тім суто наділений буйною фантазією і незвичайно живим темпераментом. Він зазначив себе в томах “Archiv'a” зразу працями, основаними на виписках із рукописів Петербурської Публічної бібліотеки, в яких подавав багато нових матер'ялів, звичайно не високої літературної вартости, за те за апломбом великого знавця. Ставши професором славістики в Берліні, він по кількох роках зглядної резерви почав раптом сипати найріжнороднішими працями та теоріями на таких полях, де він мав тільки поверхове очитанє і поверхове розумінє, рівночасно в нім виробився завзятий полеміст, який не гордував ніякими способами і навіть найобскурнішими партійними органами, щоб не то переконати, не то зогидити своїх противників. Розуміється само собою, що обнявши в “Archiv für slawische Philologie” рубрику “Polonika”, в якій досить безкритично вихваляв одні праці, а осужував інші, і в якій не раз торкав також таким самим способом праці інших народностей, він давав раз-у-раз причину до незадоволення і більш-менш особистих полемік. Особливий скандал викликав він своїми статтями про слав'янських апостолів, Константина і Методія, в яких він раптом побачив безсоромних ошуканців, фальсифікаторів і дуросвітів, і помістивши в “Archiv'i” короткий нарис тої своєї теорії, розбовтував її опісля в ріжних польських журналах і часописах аж до переситу, мішаючи з болотом усіх, хто мав відвагу запротестувати проти такої профанації пам'яток слав'янських учителів*.

Супроти сього виступу проф. Брікнера головний видавець проф. Ягіч знайшовся в клопотливім положеню, та все таки не важився сам рішучо спротивитися поглядам свого головного і дуже продуктивного співробітника. Але проф. Брікнер швидко знайшов собі другу ключку, яка знов викликала в ученім світі славістів велику суперечку, що скінчилася для проф. Брікнера не зовсім корисно. В жовтневім зошиті “Biblioteki Warszawskiej” 1901 р. він виступив з відкриттєм загадки найстаршої пам'ятки польського письменства п.з. “Bogurodzica. Rozwiązanie zagadki” (ст. 81–106). Се розв'язанне написане було тоном більше белетристичним, ніж науковим, і полягало на тім, що повстане старопольської пісні Bogurodzica, а властиво, перших її двох строф, в'яжеться з побутом польської королеви Кінги (Кунигунди) в монастирі кларисок у Новім Санчі, де буцімто уперве введено польські мотиви для монахинь і читано польський переклад псалмів, а

* Йдеться про статті “Mistificationen I. Die Wahrheit über die “Slavenapostel und ihr Wirken” (“Allgemeine Zeitung”, 1903, 22–23 липня), “Cyryl i Metody” (“Przegląd Polski”, 1903, IX), “Legendy o Cyrylu i Metodym wobec prawdy dziejowej” (“Roczniki Towarzystwa nauk Poznańskie-go”, 1904).

правдоподібно, також мала повстати і найстарша духовна піснь. Сей погляд для самого проф. Брікнера був доволі новий і стрітився в науці, а особливо у визначних польоністів, з важними противодами, в які тут не буду входити. Інтересно лише, відки і яким способом проф. Брікнер дійшов до того свого відкриття. З огляду, що моя особиста знайомість з проф. Брікнером, яка датується ще з наших університетських часів, мала деякий вплив на те його сенсаційне відкриття, можу тут зачитувати дословно один уступ із його статті, як інтересний причинок до психології ученого чоловіка. У другім розділі статті проф. Брікнер, ідучи за слідами многих давніших польських учених, що займалися сею піснею, розбирає фільологічно першу строфку пісні, в якій його увагу спеціально займають слова “slawiena, zmolena, gospodzin i zyszczy nam, spusci nam”, які поясняє як чисті польонізми, всупереч до тих, що бачили в них чехізми. Потім пише ось що.

“Wybrnęliśmy więc obronną ręką z kłopotu, z ten większą ufnością przystapajemy do drugiej zwrotki, ktorej pierwszy wiersz, najniesluszniej, uchodził i uchodzi zawsze za zupełnie popsuty. Z góry już na take przepuszczenie trudno się zgodzić, przecież Bogurodzica, to pieśń żywa, wylewająca się z tysięcy ust, nie martwy płód literacki, który w jakimś tam jednym odpisu skazie łatwo ulegać może. Wiersz ten, brzmi wedle najdawniejszych odpisów: t w e g o d z i e l a c h r z c i c i e l a b o ż y c e (u s l y s z g l o s y , n a p e ł n i m y s l i c z l o w i e c z e). Twierdzono, że wiersz ten popsuty i na kilku kartach mogli byśmy się rozpisywać, gdybyśmy wszystkie poprawki, restytucye, kombinacye, jedną sztuczniejza od drugiej, wyliczać chcieli; dziś już byloby to prostem marnowaniem czasu i atlasu, skoro wiemy, że tekst nic nie zostawia do życzenia, należy go tylko tak rozumieć, jak on napisany – istne jajo Kolumba, wyraził się słusznie dr. Franko, ktoremu odnośną uwagę zawdzięczamy. Tekst bowiem znaczy: dla twego chrciciela, synu boży, usłysz głosy i t.d., w najpoprawniejszej, chociaż nieco archaistycznej polszczyźnie.

Przedewszystkim stawiało się niegdyś dla zawsze po rzeczowniku, zaimku, po rządżonom słowie, ne mówiono nigdy: d l a t e g o – d l a n a s , d l a c i e b i e i t . d . , więc następstwo trafne: twego dla. Powtóre d l a nie jest forma jedyna podobnego przymka; w innych językach słowiańskich istnieje diela w ten samem znaczeniu i używaniu, a to byloby po polsku dzieła, jak je rzeczywiście wszystkie teksty rozpisują; równoznaczne d l a wyrugowało z polszczyzny owe d z i e l a , które się przechowało w tym jednym wierzu, jak podobne unikatki językowe odnajdujemy i o cały wiek później, naprzykład w kazaniach świętokrzyskich. Kto chrciciel syna Bożego, toć wiemy; całe nieporozumienie dotychczasowe wynika z tego, że uchylano się od najoczywistszej prawdy, uważano chrciciela za Chrystusa i t. d.; gdy “twego dzieła” już Maciejowski i inni trafnie wytłómaczuli, nie odważył się nikt, prócz d-ra Franka, na najprostsze, więc jedyne wytłómaczenie Chrciciela. Pozostaje wołacz Bożyce (form pierwotna, lecz możnaby ją i Bożyce odczytać, gdyż w polszczyźnie, jeszcze XVI wieku, trafiają się podobne mylnie w gruncie formy, p a n i c z e i t . d .).

Słowa B o ż y c dziś nie znawy zupełnie, chociaż urobione ono w najzwyklejszy sposób, jak od sędzia, lub starosta, sędzic, starościc, jak od pana, króla, panic i królewic, od księdzia księdzyc, tak sam jako i od Boga – B o ż y c . Rzeczowniki na “ic” byli pierwotnie zdrobnialemi, od małości przeszło znaczenie na młodość, aż się przwyzajono przyrostkiem tym oznaczać ojcowstwo i stosunki zależ-

ności, lub związku, naprzykład: szlachcic, mieścic (mieszczanin) i t.d. Bożyc jest więc syn Boga, niegdyś młody, lub mały Bóg, jak księżyc miesiąc, to jest młodego czy malego księdza (pana), oznacza wobec wielkiego księdza (pana), to jest słońca – ciała niebieskie ogólnie panami nazywano; święty Eligiasz w VII wieku franków napołu pogańskich gromił, że słońce i miesiąc panami nazywają i na nie przysięgają, toż i późniejsze wspominają; w mitologii słowiańskiej widną rolę odgrywa i inne urobienie “ic”, Swarożyc, oznaczające ogień na Rusi i najcelniejszego boga nadodrzańskich słowian. Bożyca zapomnieliśmy w Polsce zupełnie, жує on jednak na Południu słowiańskim, gdzie Boże Narodzenie oznacza (młodego Boga lub syna Bożego), жу і u Czechów. Tak to wskazuje ten wiersz swoim “dziela” i “Bożycem” rzeczywiście XIII stulecie, zawiera archaizmy, jakichbyśmy w późniejszych utworach naprożno szukali. Ze w końcu z temi archaizmami rady sobie dać nie umiano, że wymyślano najniemożliwsze kombinacje, by jaki taki sens wyrazić, w ten już nie вина XIII wieku, lecz вина języка samego, rzucającego dawno tory, gardzącego własnymi zasobami (ст. 97–98).*

* Отож, виплутавшись, не зазнавши втрат, із труднощів, приступаємо до другої строфи, перший рядок якої вважався і вважається досі за попований. На таке припущення із самого початку важко погодитися, адже “Богородиця” – се жива пісня, що вилилися з тисячі уст, а не мертвий літературний плід, який зберігся ледь чи не в єдиній попованій копії. У найдавнішій копії цей рядок звучить так: “Р а д и Т в о г о Х р е с т и т е л я, С и н у Б о ж и й, в и с л у х а й г о л о с и, н а п о в н и д у м к и л ю д с ь к и”. Стверджувано, що цей рядок попований, і ми могли б при бажанні на кількох сторінках розписувати всі поправки, реституції, комбінації, одна штучніша від іншої. Однак сьогодні це вже виглядало б не марнуванням часу і паперу, позаяк знаємо, що текст слід розуміти саме так, як він написаний, – справжнє яйце Колумба, як слушно зауважив д-р Франко, якому завдячуємо наступні зауваги. Текст, отож, значить: “Ради твого Хрестителя, Сину Божий, вислухай голоси” і т. д., у найпоправнішій, хоча й дещо архаїчній польцизні.

Передусім колись завжди ставилося dla після іменника, займенника, після головного слова, не мовилось ніколи: dla tego, dla nas, dla siebie і т. д., завжди тільки tego dla, nas dla, siebie dla і т. ін., таким чином у результаті маємо: twego dla. По-друге, dla не є єдиною формою аналогічного прийменника; у деяких слов'янських мовах існує diela в тому самому значенні і вживанню, по-польськи це було б dziela, як се з усією очевидністю слідує з усіх текстів; dla усунуло з польської мови te d z i e l a, яке заховалося в тому єдиному рядку, рівно ж, як на подібні мовні унікалії натрапляємо й через століття пізніше, наприклад, у церковних проповідях. Хто Хреститель Сина Божого, – відомо, цілковите непорозуміння тривало й донині від того, що ухилялося від найочевиднішої річи, трактовано Хрестителя за Христа і т. ін. Коли “twego dziela” правильно витлумачили вже Мацейовський та інші, то, натомість, не одважився ніхто, обіч д-ра Франка, на найпростіше, однак єдине потрактування Хрестителя. Зостається клична форма В о ж у с е (форма первинна, але її можна б і як В о ж у с з е відчитати, тому що в польській мові ще в XVI віці траплялися подібні цілком помилкові форми, p a n i - c z e і т. ін.).

Слова В о ж у с нині не знаємо цілком, хоча воно утворено найтрадиційнішим способом, як од sędzia, чи starosta, sędzic, starościc, як од pana, króla, panic і królewic, од księdza księżyc, так само як од Boga – Bożyc. Суфікси на “ic” були первісно здрібнілими, од małości перейшло значення на młodość, цей суфікс, як правило, означає отцівство і стосунки залежності чи зв'язку, наприклад: szlachcic, mieścic (mieszczanin) і т. п. Bożyc e, отже, Син Бога, колись юний або малий Бог, як księżyc miesiąc – це молодого або малого księdza (pana), означає обіч великого księdza (pana), себто сонця, – все небесне загалом панами називано; святий Елігіаш у VII віці звинувачував франків у поганстві через те, що вони сонце і місяць називали панами і до них присягали, на згадку про це натрапляємо й пізніше. У слов'янській міфології визначну роль відіграють і інші конструкції на “ic”, Swarożyc, означає огонь на Русі і найверховнішого

Поклик проф. Брікнера на мою увагу що до відчитань двох перших рядків другої строфи пісні Bogurodzica був остільки неясний, що він не вказав, де і в якій формі я зробив сю увагу. Ще рік перед тим проф. Брікнер як співредактор “Archiv für slawische Philologie” пропустив без ніякої уваги рецензію Ст. Добжицького на німецьку розвідку д-ра Гіплера про старопольську пісню, в якій сей німецький учений поправляв старопольське Krzciciela на krzucziciela і толкував цілий рядок по-німецьки: “Gottessohn, erhöre die Stimme des Schreiers, deines Gesczöpferes”. На думку д. Добжицького, се пояснене було ліпше від усіх інших і одиноко важною новістю в книжці Гіплера (пор. Archiv für slawische Philologie. Bd. XXII, 1900. S. 289–291).

Прочитавши сю рецензію, я того ж таки року 1900 написав по прочитанню деяких новітших польських розвідок про сю старопольську пісню невеличку розвідку німецькою мовою, бажаючи помістити її в Ягичевім “Archiv’і”. Та я не квапився з висилкою, зайнятий іншими роботами, аж коли літом 1901 р. я стрітився у Львові з проф. Брікнером, який мав звичай приходити до мене на ro gadankę до Віденської каварні, де я звичайно сидів між 12-ою і 1-ою годиною. Оттам-то при розмові з профес. Брікнером я й згадав йому про свою розвідку, а на його просьбу передав йому пару день пізніше свій рукопис, а властиво, не зовсім гарно писаний брульон. Не маючи від проф. Брікнера довгий час ніякої звістки, я ждав терпливо на появу моєї замітки, коли ось восени тогож року почув я, що в “Biblioteczce Warszawskiej” появилася простора стаття проф. Брікнера, в якій він широко мотивував свою теорію про повстанне пісні Bogurodzica в XIII віці в Новім Санчі в монастирським оточенні королеви Кінги і при тім якось неясно згадав про “jajko Kolumba”, маючи на думці не то своє, не то моє відкритте властивої лекції двох перших рядків другої строфи Bogurodzicy. Я пару разів жадав у бібліотеці Оссолінських зошити “Biblioteki Warszawskiej” зі статтею проф. Брікнера, але ніколи не міг дістати її до рук, хоч бібліотека має два примірники сего журналу. Десь рік пізніше я написав до проф. Ягича лист, чи, може, навіть бувши принагідно в Відні, усно згадав йому про свою замітку, і аж тоді в XXIV томі вона появилася без ніякої редакційної уваги в рубриці “Kleine Mitteilungen“ пз. “Zu “Bogurodzica”. Str. 2, v.1.” з моїм підписом. Супроти наведених вище доводів проф. Брікнера про текст сього вірша не від річи буде подати тут у перекладі мою замітку, яка не лишилася без значіння і в дальшій полеміці, що вив’язалася наслідком Брікнерової статті і своєю чергою сплodiла широко мотивовану теорію д-ра Василя Щурата про не польське, а білоруське, чи, властивійше, церковно-слав’янське походження тої найстаршої польської пісні*. Не бажаючи зі свого

бога надодрянських слов’ян. Воґуса в Польщі забуто цілком, однак побутує він на слов’янському Півдні, де означає народження Бога (юного Бога чи Сина Божого), побутує він також і в чехів. Таким чином, цей рядок вказує своїм “dziela” і “Voґusem”, справді, на XIII століття, містить архаїзми, які марно шукати в пізніших творах. Що з архаїзмами не зуміли собі дати ради, що повігадували найневірогідніші комбінації, щоб хоч якийсь сенс віднайти, у цьому вже не вина XIII століття, але вина самої мови, що відкидає давню дорогу, нехтуючи при тім власними запасами (Перекл. із польськ. – Я.М.).

* Йдеться про такі тексти В. Щурата: “Грюнвальдська пісня (Bogorodzicza dziewicza). Пам’ятка западноруської літератури XIV в.” (Жовква, 1906) та “Дві статті про Грюнвальдську пісню. Відповідь А. Брікнеру” (Жовква, 1906).

боку займати ніякого становища в тім дуже спорнім питанню, яке незмінно комплікується многочисленними подробицями, приміром, найстаршою мельодією, яку має найстарша відома нам рукописна копія пісні з р. 1504, – задовольоюся тільки тою увагою, що моя замітка раз назавсіди і непохитно усталила першість тої пергаменової копії, яка містить текст пісні, і яку перед тим кладено на другім місці, із жерелами тексту, і так самоусталила значінне тих віршів без ніякої поправки і без ніякої кон'єктури. Ось переклад тексту моєї замітки, яка, крім не дуже у нас численних читачів Ягічевого журналу, відома тепер тільки немногим землякам, які одержали з неї відбитки. Уважаю потрібним дати сей переклад ще й тому, що питання про старопольську пісню, власне, з приводу публікації д-ра Щурата викликало було досить оживлену дискусію не лише в польській, але також і в руській пресі, а спеціально з боку проф. Брікнера викликало відзиви такі злобні і пристрасні, яких годі було надіятися від чоловіка вченого, занятого тільки тим, щоб дослідити правду, а не тим, аби конче поставити на своїм.

“Недавно в сій часописі (Arch. f. sl. Phil. Bd. XXII, S. 289) було згадано, що перший рядок другої строфи старопольської пісні “доси єсть сгух philologorum”, при чім автор сего речення, д. Стан. Добжицкий означив поясненне д-ра Ф. Гіплера “рішучо ліпшим від усіх дотеперішніх”. Може, оплатиться переглянути тут коротко всі дотеперішні проби пояснення сього трудного місця і спробувати по змозі усунути його мниму трудність.

“Текст другої строфи після найстаршого рукопису (Cod. Cracov. I з початку XV віку) виглядає ось як:

Twego dzela Krzciczela bozide
wslisz glossy napelni misli czlowecze.
Slisz modlithwa yanz noszymi
oddacz radzy yegosz prosimi
a na swecze sboszni pobith
po szywecze rayski przebith.
Kyrielon.

Перший рядок уже від кінця XV віку віку насував польським копістам, товмачам та коментаторам три загадки і трудности. Поперед усього слово “dziela”. Воно знаходиться, хоч подекуди відмінно писано, ще у всіх копіях із XV віку (Cracov. II “dzela”, Warsch. “dzyela”, Częstochow. “dzyela”, Sandomir “dyela”); від XII віку почали се очевидно незрозуміле вже слово заступати зовсім невідповідним “szyna” і “syna”. Тривкійше держалася традиція другого слова: “Krzcziczela” транскрибував іще Скарга 1759 р. вірно на “Krzcziciela”, але ще в XV віці наслідком писарських помилок стрічаємо хибні форми: “Krzycela” (Warsch.), “Krzycziciela” (Sandomir.), “Krczyczielya” (Łaski 1506), а починаючи р. 1643 його заступлено словом Zbawiciela, яке впровадив Матвій з Косцян, допасувавши його до попереднього “syna”. Нарешті, загадкове слово “bozide”, яке надто в найстаршій копії не дуже чітке, писано майже в кожній пізнійшій копії відмінно. І так Cod. Cracov. II (з початку XV віку) має “boszide”, Warsch. “sbosnycza”, Częstochow. “sbosznyczą”, Sandomir. “borzuczycela”, Матвій з Косцян “zboznika”, а найбільша часть пізніших подають, очевидно, пізну кон'єктуру “zbosznu czos”, яка доказує тільки те одно, що кописти або зовсім уже не знали первісної лекції, або зовсім не розуміли її, а

проте бажали надати сему рядкови хоч би з невеличким насиллем якийсь хоч наполовину зрозумілий змісл.

Що додали пізніші польські інтерпрети і коментатори шановної старої пам'ятки аж до р. 1879 до пояснення сего місця, може, найкраще схарактеризувати словами проф. Пілята, який у своїй розвідці "Pieśń Bogurodzica", 1879, 53, переглянувши критично всі дотеперішні проби поправок і відчитання, ось якими словами передає їх остаточний результат: "На мою думку, всі проби реституції сього вірша мусять доти бути безплідні, доки щасливий випадок не дозволить нам віднайти якийсь новий текст, який подавав би се місце в менше попсованій формі і дав підставу до нових заключень. Так, як тепер стоїть діло, годі відважитися на якусь гіпотезу, коли се має бути обоснована гіпотеза, а не пустий концепт, позбавлений усякої правдоподібности. У вірші, в якому всього чотири слова, два слова зовсім незрозумілі і попсовані найріжнішими способами, а третя "Krzyszciela" повторяється, щоправда, у всіх текстах без виїмки, але своїм значінням так мало відповідає цілому реченню, що являється питання, чи й воно непопсоване. Понад се в жаднім тексті нема варіянта, який би кидав якесь світло на первісне значінне сего рядка, а зв'язок із слідуєчим рядком занадто слабкий, щоб міг чим будь причинитися до вияснення річи. На такій крухій підставі не можна збудувати ніякої гіпотези. Оттим то я думаю, що на разі нам не лишаєся нічого, як задоволитися сконстатованнем, що сей рядок попсований і не придатний ні до якої реституції".

"Ну, щонайменше один старий кодекс тої пісні (Sandomir, з кінця XV або з початку XVI віку) знайдено після того часу, не забракло також нових гіпотез і пояснень, а питання, проте, таки не дійшло до пуття. А все таки найголовніше відкритте зроблено було далеко вчасніше, ніж ті слова, написані проф. Пілятом, а також щодо проб пояснення його слова, на мою думку, були занадто песимістичні: в давніших працях висловлено вірні думки, які потребували тільки критичного провірення і справдження. Також пізніші праці принесли дещо варте признание.

"Поперед усього треба згадати працю проф. А. Каліни. Замість губитися в гіпотезах і комбінаціях, звернув він пильну увагу на найстарший кодекс (Crasov. I), сконстатував, що остатні букви слова "bozide" писані дуже не читко і дають підставу догадуватися там іншої лекції, Cod. Crasov. II, також із XV віку, має в тім місці "boszisz", яке можна відчитати тільки як "bożisce". Що правда, се не була новина; уже Мацейовский, Малковский і інші читали так само, та при тім зробили все можливе, щоб скомпромітувати сю одну вірну лекцію. Мацейовский у "bożyse" бачив другий відмінок одиничного числа від "bożyc", що ні в яким разі не могло бути вірно, бо такий родівник вимагав би в іменнику форми "bożyca". Малковский справив сю помилку і справді догадувався, що "bożyse" се родівник від "bożyca" в значінню богине, але твердив, що "bożyse" не родівник, а звальник, певно по аналогії церковнослав'янського "царице", бо в польським у таким разі мусіло бути "bożyco". Оттим то для проф. Пілята було легко відкинути ті пояснення як зовсім безпідставні, і вказати особливо на те, що даний рядок при таких поясненнях усе таки не дає ніякого ясного зміслу. Правдоподібно також проф. Каліна чув себе тим спонуканим відкинути сю найстаршу і найпевнішу форму "bożyse" (або "bożysz") і натомість викомбінувати зовсім неможливе "Boży oucze", яке не опирається

ні на якій традиції і надто визначається тим, що даному рядкови також не дає ніякого зміслу. Оттим-то можна вважати тільки доказом вірного чуття, коли найновіші інтерпрети пам'ятки Бобовський і Гіплер покинули що до сего рядка всі марні кон'єктури і, держачися лекції кодекса Краківського II, а подекуди також Кр. I, читали се слово "bożycze" в значінню "Сину Божий" і бачили в ньому звальник від слова "bożycz". Було б, може, вірнійше, "boszicze" Краківського Cod. II читати "bożycze" і виводити від "bożyc", по аналогії старопольських "ouczyc", "panic" і т. и., але рим слідуючого вірша, "człowiecze", вимагає, здається, форми "bożycze". Аналогічних звальників можна би навести дуже багато; ще в початку XVII віку пише Шимонович (Sielanki, wyd. St. Węslawski, Chełmno 1864 st.71): "Witamy cię, panie, dawno pożądaną".

Так само мається діло з другим трудним словом сього рядка "dzela". Уже Мацейовський поясняв його вірно в зв'язку з церковнослав'янським "ДѢЛА" і відкидав пізнішу лекцію "dziela" як не оправдану. Проф. Каліна держиться також сього пояснення, але його повна ідентифікація "dzela" з церковнослав'янським "ДѢЛА" не видається мені оправданою, бо польське "dzela" власне зі своїм dz замість дѣ являється не церковнослав'янською, а рішучо старопольською формою того самого слова. Що старопольська "dziela" не було те саме, що церковне "ДѢЛА", за се ручить також сумежний рим у слові "krzyciela". Хоча слово "dzieło" в тім місці в усім старопольським письменстві проходить тільки раз, то все таки на основі сего місця, так само як і не менше рідке "bożyc" мусимо причислити його до старопольського язикового скарбу.

Приходимо до третього трудного слова, що хоч само в собі зовсім не трудне, але задля фальшиво поняманого зв'язку підлягало найріжнішим поправкам. Вистарчить тут навести "krzewiciela" д-ра Їречка, "krzycziela" д-ра Гіплера і "krzyżona" М. Бобовського, все такі комбінації, що розбиваються або о рукописну традицію, або о принципи польського словотвору. І до того комбінації, що не дають легко зрозумілого і ясного зміслу, а що найважніше, зовсім непотрібні. Бо щоб сказати коротко, я вважаю текст найстарших кодексів, а особливо краківського II, в тім місці зовсім поправним, не попсованим, ясним, який, окрім вірного граматичного пояснення, не потребує жадної поправки, жадної реституції і жадного коментарія. Змісл сього вірша зовсім ясний, його зв'язок із слідуєчим віршем такий льогічний і природний, як тільки можна, тільки розуміється треба його читати без ніякого упередження. Власне, упередження не дозволило проф. Пілятови і його попередникам ступити на вірну дорогу: вони силоміць хотіли вважати сю другу строфу, так само, як і першу, за апострофу, звернену до Богородиці. Проф. Каліна, Бобовський і Гіплер мали рацію, покинувши сей погляд, і вбачили вірно, що друга строфа звернена до "Bożycza", себто до Сина Божого; на жаль, інші мотиви відводили їх від правдивої стежки і заставили їх творити собі труднощі там, де їх на правду не було.

"Оттак, на мою думку, перший двостих другої строфи старопольської пісні "Bogurodzica" виглядав би в новочасній польській транскрипції ось як:

Twego dziela Krzyciela, Bożycze,
Usłysz głosy, napelni myśli człowiecze.

Що по-нашому значить: “Ради твого Хрестителя, Сину Божий, вислухай голоси, наповни думки людські”. Зачінне слова *dziela*, так само як даліше в тій самій пісні в такій самій позиції (по приіменнику) і в тім самім значінню, ужите в зв’язку з церковнослав’янським “*dla*” (“*Nas dla wstał z martwych Syn Boży*”) і “*Ciebie dla, człowiecze, kry swiata szła z Boga*”) в зв’язку з церковнослав’янським “нас дѣла челоѡкъ”, ясне без дальших доказів. Так само, може, було б порадно старопольське слово *parełn* читати двоскладово, як *parełn*, уважаючи старопольське і в тім місці за заступство слав’янського *є*, і толкувати його, як радить проф. Пілят, “*wysłuchaj, wykonaj życzenia człowieka*” (op. sit. 92-93), бо таке значінне не властиве польській мові і запозичене проф. Пілятом із чеського. Первісне, буквально значінне того слова дає смисл далеко ліпший і відповідніший духови середньовікової поезії: наповни, тзн. вчини, щоб людські думки повні були твоєї волі, укладали ся по твоїм заповідям. Таке значінне відповідає більше побожному духови автора пісні, ніж просьба о сповненне всяких, хоч би глупих і грішних людських думок”.

Не щастило проф. Брікнеру і в дальших його працях, роблених на замовленне фірми Амелянга в Липську, просторих що до об’єму, але загалом більше фелетонно, ніж науково написаних “Історії польської літератури” і “Історії російської літератури”. По-німецьки обі мали по одному томуви, “Історія польської літератури” вийшла по-польськи в двох томах уже другим виданням. В обох тих працях, як і взагалі у всіх своїх наукових працях, проф. Брікнер має той кепський звичай, що ніде не цитує, відки що бере, а як і цитує яких інших авторів, то тільки найзагальнійше в тексті, без подання твору, ані місця. Се відбирає всім його працям властиву наукову вартість, бо при множестві його тверджень ніколи не можна сконтролювати, чи маємо діло з відомим або ствердженим фактом, чи з простою видумкою або комбінацією самого автора. Уже з полеміки проф. Брікнера зі слав’янськими апостолами, на яких він і в своїй “Історії російської літератури” не занедбав бризнути болотом, можна було бачити, що проф. Брікнер, хоч начитаний у ріжних фільольогічних працях, має дуже слабе понятте про церковнослав’янський язык. Блискучий доказ того дав він також у своїй “Історії російської літератури”, збувши весь старий період в одній дуже вбогій змістом і аж надто вже поверховій та суб’єктивною злобою закрашеній главі. В остатніх роках прийшла черга також на здемаскованне його фільольогічної поверховности. Доконав сего молодий польський фільольог Генріх Улашин, який у кількох статтях, писаних польською і російською мовою, вивів на чисту воду всю плиткість і суперечність Брікнерових языкових комбінацій, якими він звик сипати не тільки в працях чисто фільольогічних, але також, а не надто часто в історико-літературних.

Поміщена Улашиним в XXXIX томі “*Archiv für slawische Philologie*” рецензія на Брікнерові “*Dzieje języka polskiego*” довершила мірки пересердя проф. Брікнера. Своім звичаєм він, відповідаючи на рецензію Улашина, закинув йому особисту неучтивість і свідоме фальшованне фактів. Улашин не змовчав на сей закид, але зажадав спростовання в “*Archiv*’i”, а коли проф. Брікнер і проф. Ягіч отягалися з поміщенням його репліки, вивів справу перед суд, а надто видав у сій справі окрему брошуру, в якій вияснює свої відносини до проф. Брікнера і проф. Ягіча

в тій архінемілій справі¹. Не буду вдаватися в ті деталі, занадто спеціальні, щоб могли зацікавити не спеціаліста, але прочитавши рецензію Улашина на Брікнерову книжку, можна сказати тільки, що ця рецензія, в деталях звичайно зовсім вірна, має, власне, ту хибу, що не бачить основи всіх помилок проф. Брікнера, а власне, його майже повного ігнорування церковнослав'янської мови. Тільки се ігнорування дозволяє нам зрозуміти фантастичну теорію проф. Брікнера, переняту ним, здається, від покійного Яна Карловича, про буцімто центральне становище польського язика не тільки в сім'ї слав'янських язиків, але трохи чи не між усіма європейськими.

Наслідком полеміки Генрика Улашина з проф. Брікнером була інтерна зміна в складі співробітників "Arch. f. sl. Phil.", іменованих на окладках кожної книжки. Коли на другім зошиті "Archiv'a" за 1909 р. були ще підписи співробітників: Брікнер, Лескін, Нерінг, Фортунатов, Іречек, Новакович, Соболевский, то на остатнім зошиті стоять уже: Дільс, Фортунатов, Іречек, Мілетич, Новакович, Полівка, Решетар, Соболевский і Штрекель. Брікнер і Лескін уступили, як бачимо з брошури, наслідком справи Улашина, а Нерінг умер. Чи ця зміна редакції вплине на зміну напрямку і характеру "Arch. f. sl. Phil.", можна на разі сумніватися, поки головним його видавцем остається проф. Ягіч. В усякім разі уступлення проф. Брікнера змінить потроху фізіономію сего органа, що доси дуже часто робив вражінне органа в значній мірі присвяченого, радше рекламуванню, як оцінюванню польської науки.

**POGADANKI IN THE VIENNA COFFEEHOUSE
AND IVAN FRANKO'S ARTICLE "ARCHIV FÜR SLAWISCHE
PHILOLOGIE" AND NEW GENERATION OF ITS EDITORS"**

Yaroslava Melnyk

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

I. Franko's article "Archiv für slawische Philologie" and new generation of its editors" is published as an interesting ground to perceive the psychological and creative phenomenon of I. Franko in the last years of his life, in particular the evolvement of relations between I. Franko and A. Brückner.

Key words: article, review, text, autograph, subjectivism, phenomenon.

**POGADANKI В ВЕНСКОМ КАФЕ
И СТАТЬЯ ИВАНА ФРАНКО "ARCHIV FÜR SLAWISCHE PHILOLOGIE"
И НОВЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЕГО РЕДАКЦИИ"**

Ярослава Мельник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина*

Печатается статья И. Франко "Archiv für slawische Philologie" и новые изменения в его редакции" – интересное дополнение для познания психологического и творческого феномена И. Франко последних лет жизни, истории взаимоотношений И. Франко и А. Брикнера в частности.

Ключевые слова: статья, рецензия, текст, автограф, субъективизм, феномен.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2007

Прийнята до друку 20.05.2007

¹ *Ulaszyn Henryk.* An die Leser des Archiv für slawische Philologie. – Leipzig 1909. – S. 1–30.

